

Küreselleşme ve Küreselleşmenin Türkiye'nin Tarım Politikasına Yansımaları

Bülent GÜLÇUBUK^(*)

1. Giriş - Küreselleşme Nasıl Hissediliyor?

Dünyada son 15-20 yıldır bütün ülkelerin gündelik yaşamına giren küreselleşme toplumların yaşamlarını çok yönlü etkilemektedir. Yaygın bir küreselleşme söylemi içinde en zengin dönemini yaşayan dünya aynı zamanda, yoksul işsiz sayısının da en yüksek düzeye ulaştığı bir dönem yaşıyor. Ülkemizde ve de dünyanın önemli bir bölümünde yeterince beslenemeyen, temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamayan, sesleri duyulmayan milyonlarca yoksul insan bulunmaktadır.

Sınırların olmadığı bir dünya yaratılacağı düşüncesinden hareketle irdelenen küreselleşme, gerçeğinde uluslararası sermayenin artan hakimiyetinin bir sonucu olarak belirmekte ve bu hakimiyet artarak devam etmektedir.

Küreselleşme ile başlangıçta, bütün ülkelere ötekilerin deneyimlerini paylaşma ve başarılarından ders çıkarma olanaklarını yaratacağı söylendi ve böylece kültürel değerlerin, üretimin, zenginliğin ve refahın karşılıklı beslendiği bir ortamı da sağlayacağı savunulmuştur. Bu bazı kesimlerce de halen savunulmaktadır.

^(*) Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Halbuki, küreselleşme ile yoksulluğun, işsizliğin, toplumsal çözülmenin yoğunlaştığı bir süreç yaşanmaktadır. Çünkü, küreselleşme ile;

- çevre kirliliği de hızla artıyor,
- zenginlerle - yoksullar arasındaki uçurum artıyor,
- dünyada 1.5 milyara yakın insan mutlak yoksulluk sınırları içinde yaşamakta ve bu miktar giderek artmaktadır,
- dünyada 1 milyar dolayında işçi (-ki, bu dünya işgücünün 1/3'üdür) işsizlik ve eksik istihdam sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır,
- dünyadaki işçilerin %25-30'u (750-900 milyon) ek-sik istihdamdan etkilenmekte ve istediği halde tam zamanlı çalışmamaktadır.
- dünyada milyonlarca insan göçmen (gemilerde bu-nun ile ilgili görüntülerin dramına sıkça tanık ol-maktayız) olarak yaşamaktadır. bu sorunlar dünya-nın her yerinde yaşanmaktadır.

Ve, giderek kabul gören görüş, küreselleşmenin artık tüm dünyada krizlere yol açtığıdır. Bunu zengin uluslar bile kabullenmeye başlamıştır. Çünkü, küreselleşme dünyanın büyük bir bölümünde sosyal krizleri de beraberinde getirmiştir. **Yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanma** ile kendini gösteren küresel sosyal kriz; **hem zengin "kuzey"de, hem fakir "güney"de sorunların derinleşmesine, sosyal hakların kaybına, çalışma yaşamının düzensizleşmesine yol açmaktadır. Ve, giderek ulusların sosyal devlet nitelikleri gerilemektedir. Sonuçta, devletin sosyal nitelikleri zayıfladıkça, demokratik nitelikleri de zayıflıyor. Bu ise, en çok emek kesimini, işsiz, yoksulu etkiliyor.** Kararlara katılamıyor, olayları sadece seyrediyor, belirleyici olamıyor, kendi geleceği konusunda etkin olamıyor.

Liberal ekonomik düzenin baş savaşıları bile 80'li yıllardan itibaren önerdikleri ekonomik küresel bütünleşme ve yapısal reform süreçlerinin, kendilerinin yakıştırdıkları yüce amaçlara hizmet edemediğini adeta kabul leniyorlar.

IMF eski başkanı **Michael Camdessus**, 2000 yılında uluslar arası topluluğa hitaben yaptığı veda konuşmasında "**küreselleşme zamanımızın en ciddi endişesi olan yoksulluk ve yoksulluğun azaltılmasına karşı ne yeterince duyarlı ne de donanımlı olabilmiştir**" demiştir. Yine aynı yıl, BM

genel sekreteri **Kofi Annan**, "**biz dünya halkları, 21'inci yüzyılda birleşmiş milletlerin rolü**" raporunda; "**küreselleşme sürecinin dünya nüfusunun çoğunu kulvar dışında bıraktığı gerçeğinin artık uluslararası topluluk için reddedilemez olduğu**" nun altını çizmiştir.

Aslında bu sözler, uluslararası finansman kuruluşları tarafından 20 yıldır desteklenen ekonomik bütünleşme süreçlerinin insanlığı olumsuz yönde etkileyen küresel yoksulluk ile yüzleşmesini temsil ediyor. Ve, küreselleşmenin dünyada yoksulluğu önlemek bir yana derinleştirdiğini bu sözler adeta kanıtıyor.

Küreselleşmenin meydana getirdiği krizler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de işsizliği, yoksulluğu, acıyı beraberinde getirmektedir. Örneğin; 2000 yılı sonunda çalışan nüfus 20.182.000 iken, 2001 yılı Mart ayı sonunda, yani kriz sonrası, 19.222.000 kişiye düşmüştür. Yani, 960.000 kişilik bir azalma olmuştur. **Ve, her krizle beraber; işten çıkarmalar artmakta, iş güvencesi ve işsizlik sigortası uygulamaları gecikmekte, zorla emeklilik artmakta, taşeronluk yaygınlaşmakta, kayıtsız, sendikasız, korumasız çalışma artmaktadır.** İşte, bu süreçlerden **en çok etkilenen sektörlerin başında**, sahip olduğu bazı özelliklerden dolayı **tarım sektörü** geliyor.

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde tarımın özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Türkiye gibi, nüfusun %40'a yakınının tarım sektöründe çalışması, ulusal gelir ile dışarıya katkı ve gıda güvenliği açısından tarım, halen ana sektör durumundadır. Tarımın genel ekonomi içerisindeki önemini derecesini ortaya koymak kolay değildir. İstatistik veriler tarımın ülke ekonomisindeki yeri hakkında bazı bilgiler verebilse de sosyo-ekonomik yaşamdaki rolünü belirleyecek tek bir ölçüt henüz ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte; ulusal gelir, nüfus ve aktif nüfus, dış ticarete katkı gibi unsurlar dikkate alınarak tarımın ülke ekonomisi açısından durumunun belirlenmesi genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Bunlara genel olarak değinilecek olunursa;

- Türkiye'de tarımsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ekonomik gelişme ve hızlı şehirleşme sonucu giderek azalmasına rağmen, halen nüfusun % 35'i köylerde oturmakta, % 41 oranında bir nüfus da tarımda çalışmaktadır.
- Türkiye ekonomisi 1980 yılından itibaren yapısal bir dönüşümün içine girmiştir. Piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte, ekonominin dış dünya ile bütünleşmesi ve sanayileşme ana hedefler olmuştur.

Ekonomide aktarılabılır kaynakların önemli bölümü sanayi, hizmetler ve kamu altyapı yatırımlarına yönlendirilmiştir. Buna bağlı olarak sanayi ve hizmetler kesimi, tarım sektörüne göre hızlı büyüme göstermiştir. Türkiye'nin GSMH'sı bu dönemde yaklaşık 3.5 katı genişlerken bunun itici gücü sanayileşme ve hizmetler sektöründeki genişleme olmuştur. Bu dönemde izlenen politikalarla tarım sektörü GSMH yıllık artış oranlarının altında bir gelişme göstermiştir. Türkiye'de GSMH içinde sektörlerin payı oransal olarak incelendiğinde, tarımın payı 1970 yılında sabit fiyatlarla % 30.7 iken, bu oran giderek azalmış ve 2001 yılında % 11-12 düzeyine inmiştir. 1980'li yıllarda izlenen ekonomik politikalarla, tarımın GSMH içerisindeki payı hızla azalmaya başlamıştır. Bu süreçte tarım mı önce yoksa sanayi mi önce gelişecek kısır tartışmaları her iki sektörde de beklenen gelişmeyi yapamamıştır. Halbuki, her iki sektör birbirini desteklemekte ve aynı anda gelişmesi zorunludur. Gelişmiş ülkeler bunu, gelişmelerinin ilk yıllarında özenle ele almış ve hem tarımda hem de sanayide gelişme göstermişlerdir. Fakat, Türkiye izlenen sektörel politikalarla ekonomiyi ancak bugünkü düzeyine getirebilmiştir.

- Tarımın ihracat içindeki payı yıllara göre oransal olarak azalmakta birlikte halen toplam ihracatın % 10'u tarımdadır. Tarım ürünleri ihracatına tarımsal sanayi ürünleri ihracatından gelen pay da eklenecek olursa tarım sektörünün ekonomiye sağladığı ihracat potansiyeli çok daha yüksek çıkacaktır.

Tarımda izlenen politikalar sonucu sektör önemli sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra başlayan ve 1990'lı yıllarda hızla uygulanmaya başlayan serbest ekonomi ile değişen dünya koşullarına uyum politikaları tarımda ülke çıkarı için yapısal bir dönüşümü sağlayamamış beraberinde sosyo-ekonomik sorunları getirmiş ve tarımdan geçimini sağlayan milyonlarca nüfusu zor durumda bırakmıştır. Bundan dolayı, Türkiye'de izlenen politikalar artık; tarım sektörü için sorunlar yaratan, üretimin yapısındaki dengeleri bozan ve bu sektörde çalışanları zor durumda bırakan bir rol üstlenir hale gelmiştir.

2. Küreselleşme ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP)

Küreselleşme ve uluslararası tarım politikalarının işlevleri artık BYKP'lerinde da kendine yer bulmakta ve planlar hazırlanırken içsel faktörler değil dışsal faktörler dikkate alınmaktadır. Nitekim, uluslararası tarım

politikasının işlevleri artık beş yıllık kalkınma planlarımızda bile kendine yer bulmakta ve planlar hazırlanırken içsel değil dışsal faktörler dikkate alınmaktadır.

Planda tarım ile ilgili konular daha çok uluslar arası gelişmeler doğrultusunda ele alınmaktadır. Nitekim, tarım (bitkisel üretim ve hayvancılık) ile ilgili “amaçlar, ilkeler ve politikalar” bölümünde “**tarım politikasının esasları**” Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması’nın öngördüğü yükümlülükler ile AB’ye tam üyelik sürecine girerken AB Ortak Tarım Politikasındaki ve Uluslararası Ticaretteki Gelişmeler çerçevesinde belirleneceği ifade edilmektedir.

Doğrudan veya dolaylı olarak tarımı ilgilendiren konulara Planda şu çerçevede değinilmektedir:

- Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde; ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır. Gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi amaçtır.
- Piyasa fiyat oluşumu üzerinde etkileri olan ürün fiyatlarına devlet müdahalesi yerine, üretimin piyasa koşullarında talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları devreye sokularak, üretici gelirlerinin artırılması ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulması esas alınacaktır. Üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı önlemler uygulamaya konulacaktır.
- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin, kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda özzerkleştirilmesi sağlanırken, söz konusu kurumların yeniden yapılandırılmasında sürdürülebilirliğini sağlayıcı gerekli önlem ve politikalar uygulamaya konulacaktır.
- TMO, ÇAY-KUR ve Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ işlevlerini etkin olarak yerine getirmeleri amacıyla yeniden yapılandırılacaktır. Gerekli altyapı oluşturulduktan ve düzenlemeler yapıldıktan sonra, özel sektör ve üretici örgütlerindeki gelişmelere bağlı olarak söz konusu kurumların faaliyet alanlarının sınırlandırılması ve piyasada gerekli hallerde müdahale görevi üstlenmesi sağlanacaktır.
- Pazarlama altyapısına yönelik olarak Ürün Borsaları Geliştirme Projesi tamamlanacak, vadeli işlem borsalarının geliştirilmesi ve toptan-

cı hallerinin etkin çalışması sağlanacak, çiftçi/özel kesim silo ve depolama kapasitelerinin arttırılmalarına yönelik girişimler özendirilecektir.

- Ayçiçeği, soya ve pamuk gibi ürünlerde gerekli kurumsal yapı ve pazarlama altyapısının geliştirilmesi ve prim sistemi uygulaması ile üretim artışı sağlanacaktır.
- Şeker üretimi ve talebi arasında dengeyi tesis etmek ve pancar alımları ile talep fazlası şeker stoklarının bütçe üzerindeki yükünü azaltmak amacıyla şekerpancarı üretiminde kota uygulamasına devam edilecek ve ekim nöbeti süresi uzatılacaktır.
- Fındık üretim alanlarının daraltılmasına yönelik önlemler alınacak ve çay üretim alanlarının genişlemesi önlenecek, budama uygulamasına devam edilerek kaliteli yaş çay arzı sağlanacaktır. Arz fazlası olan fındık ve çay üretim alanlarında alternatif ürünler ile bölgede yeni iş olanaklarının geliştirilmesine yönelik projeler uygulamaya geçirilecektir. Tütün üretiminde piyasa fiyatları esas alınacak ve bu çerçevede tütün müzayede sistemi kurulacaktır.
- Sanayinin kaliteli hammadde ihtiyacını karşılanarak ve aynı zamanda kırmızı et, süt üretimini artırabilmek için sığırın yanında et ve süt verim yönlü koyun ile keçilerin ıslah ve üretim çalışmalarına önem verilecektir. Planın “**hukuki ve kurumsal düzenlemeler**” bölümünde ise üzerinde durulan konular şunlardır:
 - 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanunu ve 196 sayılı Ekici Tütün Satış piyasalarının desteklenmesine dair kanunlar günün koşullarına uygunluk getirilecektir.
 - Şeker üretim-tüketim dengesinin gözetilmesi esasına dayalı olarak şeker sanayinde özel sektörün daha etkin kılınması amacıyla 6747 sayılı Şeker Kanununda gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
 - Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile tarımsal nitelikte KİT’ler yeniden yapılandırılacaktır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarımsal destekleme politikalarından vazgeçmek konusu sık sık ele alınmakta ve bu, yapısal reformlar adı altında sunulmaktadır. Bu ifadeler tarımda özelleştirmenin arka planını da açıkça ortaya koymaktadır. **Plan konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa**, Türkiye tarımı artık uluslararası yapılanmaların, Dünya Bankası’nın ve IMF’nin istekleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Sorunla-

ra getirilen –sözde– çözüm önerileri sorunlara karşılık gelmediğinden çare olamamaktadır. Bu nedenle; tarımda, gıda sanayiinde dışarıya bağımlılık alışkanlık haline getirilmektedir. Bu ise, sorunları daha da derinleştirmekte, ülke gerçeklerine uygun çözüm yaklaşımları göz ardı edilmekte ve işler içinden çıkılmaz hale gelmektedir.

3. Küreselleşme Sürecindeki Gümrük Birliği (GB) ve Türkiye Tarımı

Türkiye’de tarım bundan sonraki yıllarda önemli ölçüde birbirini tamamlayan uluslararası olaylardan etkilenecektir. Bunlar; Gümrük Birliği (GB) ve GATT-Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasıdır. Bunların en önemlisi uyum sürecinde bulunduğumuz GB’dir denilebilir, fakat bütün anlaşmalar birbirinden ayrılmaz biçimde işlerlik kazanmaktadır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle yürürlüğe giren GB, AB ile bir üçüncü ülke arasında bugüne kadar oluşturulmuş en yakın ekonomik ilişkidir. 1996 yılından itibaren GB ile ekonomimizin iki temel sektörü olan tarım ve sanayi yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Çünkü, GB sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri GB’nin kapsamı dışında bulunmaktadır. İşlenmiş tarım ürünleri konusunda, taraflar Türkiye’nin, AB’de uygulanan sisteme benzer bir şekilde söz konusu ürünlere uygulanan gümrük vergilerindeki tarım payı ile sanayi payı arasında bir ayırımı gidilmesine karar vermişlerdir.

Daha liberal bir dış ticaret ortamı yaratma amacıyla olan GB ile, liberalleşme gelişmekte olan ülkeler ölçütüne göre değil, daha çok gelişmiş ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerini artırmaları yönünde ilerlemektedir.

GB kararı, AB ve Türkiye’nin karşılıklı yarar ilkesi çerçevesinde ve kademeli olarak tarım ürünlerindeki tercihli düzenlemeleri geliştireceklerini ifade etmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri konusunda taraflar Türkiye’nin AB’nde uygulanan sisteme benzer bir şekilde söz konusu ürünlere uygulanan gümrük vergilerindeki tarım payı ile sanayi arasında bir ayırımı gidilmesine karar vermişlerdir.

GB’nin genel olarak tarım üzerine olası etkileri değerlendirilecek olunursa (SET-BİR 1997), tarımda kullanılan ve tarım sektöründen sağlanamayan her türlü girdi GB sonucu gümrüksüz ithal edilebilecektir. Ancak başlıca tarımsal girdilerden gübre gibi, zaten gümrük vergisi alınmıyordu. Gene de tarım sektörünün ve gıda sanayisinin girdi maliyeti önemli ölçüle-

re varmasa bile, azalacaktır. Maliyetlerdeki olumlu gelişme bekleyişine karşılık rekabet sorunları söz konusu malları Türkiye’de üreten firmalara yansiyacaktır.

Ortak Tarım Politikası çerçevesinde özel programlarla korunan tahıl, şeker, et, yağ, süt gibi temel ürünler Gümrük Birliğinin tümüyle dışında kalacaklardır. Ancak, bundan etkilenmeyeceklerdir anlamı çıkarılmamalıdır. Avrupa Birliğinin bu ürünlerde uyguladığı destek ve ihracat sübvansiyonu GATT anlaşmasına göre azalan ölçülerde sürecektir. Türkiye kendi korumasını bu gelişmeye göre, gene GATT kuralları çerçevesinde ayarlamak durumundadır.

Ortak Tarım Politikası listesinde olup, özel müdahale programı uygulanmayan ürünlerin büyük kısmı Avrupa Birliği pazarlarına zaten sıfır gümrükle ihraç edilmekteydi. Özellikle Akdeniz çevresindeki anlaşmalı başka ülkeler için de sıfır gümrük uygulanmaktaydı. Ancak Avrupa Birliği tüm Akdeniz ülkeleriyle yaptığı anlaşmaları yenilenmek üzere GATT anlaşmasının sonrasına bırakmıştır. Yeni düzenlemede Türkiye’nin avantajlı konum elde etmek çabası Gümrük Birliği kararınca otomatik olarak gerçekleşmeyecektir. Bu sürece paralel olarak Avrupa Birliği Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile de tarımsal dış ticaret tavizleri içeren anlaşmalar imzalamaktadır. Bu süreçte, Türkiye’nin gelişmeleri yakından izlemesi son derece önem taşımaktadır.

4. GATT, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımı

GATT, dünya ticaretine ilişkin kurallar koyan çok taraflı tek sözleşme olup, 1984 yılından beri yürürlüktedir. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesini amaçlayan GATT, temelde sanayi malları ticaretine konan engellerin kaldırılmasına yönelik bir anlaşmadır. Genel olarak GATT’ın tarım ile ilişkili bölümleri daha çok Amerika Birleşik Devletleri’nin istekleri doğrultusunda biçimlenmiştir, denilebilir. Çünkü, başlangıçta tarım, tekstil ve giyim ile hizmet sektörleri GATT kapsamında tutulmuştu. Fakat, tarımın GATT’ın öngördüğü ticaretin serbestleştirilmesi kapsamının dışında kalması, ABD’nin 1955 Yılı’nda GATT’a bir istisna hükmünü, geçici olmak kaydıyla, koydurmasıyla ortaya çıkmıştır.

Söz konusu hükümlerle, ABD kendi üreticilerini dış rekabetten korumak için süt ithalatına uygulamakta olduğu kotayı kaldırmayı reddetmiştir. Bu istisna, izleyen yıllarda yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda tarım

birçok ülkede karmaşık yöntemlerle teşvik edilmiş ve korunmuştur. OTP ile AB, ABD karşısında tarım ürünleri ticaretindeki payını sürekli olarak artırmaya başlayınca, ABD GATT'ı kullanarak tarım ürünleri ticaretinde de liberalizasyonun sağlanmasını savunmaya başlamış, Uruguay Round ile de bunu başarmıştır (DİSK 2000).

GATT çerçevesinde yapılan sekizinci çok taraflı ticaret görüşmesi olan ve tarım ticaretinde liberalizasyonu amaçlayan Uruguay Raund, 1986 yılında başlamış, yaşanan çetin pazarlıklar nedeniyle de ancak 1993 yılında sonuçlandırılabilmiştir. Uruguay Raund Sonuç Anlaşması dört alanın düzenlenmesi amacıyla çeşitli hükümler içermektedir; pazara giriş (tarifelendirme ve tarife indirimi), ihracat yardımları, iç destekler ve sağlık-bitki sağlığı önlemleri. GATT Uruguay Raund sonuçları, AB ve ABD'nin dışsattım olanaklarını artırma amaçlarına hizmet etmektedir. AB ve ABD'de tarımsal politika hedeflerinin değişmesi, doğal olarak tarım politikalarının da değişmesine neden olmuştur. Artık, AB ve ABD için tarımsal politikada hedef; arz istikrarını sağlamak aynı zamanda yükselen ürün stoklarını eritmek ve üretici gelirlerinin düşmemesini sağlamaktır. Tarımın doğasından kaynaklanan arz istikrarsızlığı, bu ülkelerde yüksek depolama kapasiteleri ile çözülmüştür. Bu süreçte oluşabilecek üretici kayıpları, üreticilere yapılan doğrudan yardımlarla kapatılmaktadır. Dışsattım zorunluluklarına çözüm ise, Dünya tarımsal ticaretinin olabildiğince liberalize edilmesi ile girilebilen pazarları artırmaktır. Genel anlamda GATT'ın bu temel eğilimlere yönelik çözümler ürettiğini söylemek yanlış olmaz (DİSK 2000).

5. Küreselleşmenin Bize Sunduğu - IMF Niyet (!) Mektupları

Türkiye'nin imza koyduğu uluslararası anlaşmalar tarımın gelecekteki çerçevesini çizmekte ve bu anlaşmalarla oldukça büyük sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Tarım, 1999 yılı Aralık ayında IMF'ye verilen Niyet Mektubu ile önemli darboğazlar içine girmiştir. Tarım ürünleri reel olarak değer kaybetmektedir, iç ticaret hadleri tarım aleyhine gelişmektedir. Tarımın zor koşullar altında bulunduğu bir süreçte, IMF'ye verilen Niyet Mektubunun 40 ve 41'nci maddelerinde tarımla ilgili taahhütlerde bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik olarak ülke nüfusunun doğrudan veya dolaylı olarak tamamını ilgilendiren tarım sektörü ile ilgili olarak, reform adı altında sunulan politika değişimleri, ilgili kesimlerin görüşü ve katılımı alınmadan uygulamaya konulmaktadır.

Stand-By anlaşması çerçevesinde IMF'ye verilen Niyet Mektubunda ül-

ke taahhütlerinin başında mevcut destekleme politikalarının kademeli olarak kaldırılması yerine çiftçiye yönelik Doğrudan Gelir Desteğinin uygulanması gelmektedir. Buna neden olarak ise, mevcut destekleme sisteminin kamu bütçesine önemli yükler getirmesi, pazar yapısını bozması ve küçük çiftçilere ulaşmaması gibi gerekçeler ileri sürülmüştür.

Doğrudan Gelir Desteği (DGD) bir tarımsal destek değil, sosyal nitelikli ve giderek azaltılan bir destek biçimidir. Sektörel anlamda tarımsal sorunlarını çözmüş ve gerekli altyapıya sahip ülkelerde uygulanmasının da hiçbir yanlışı yoktur. Tarımın geliştirilmesi bir amaç olmaktan çıkmış, hatta tam tersine gereksiniminin çok üzerindeki üretimin kısılması hedeflenen bu gibi ülkelerde, tarım kesiminin gelirinin korunması temel bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. DGD’de tam bu amaca uygun bir politika aracıdır. Buna karşılık Türk tarımının içinde bulunduğu yapı, desteğin doğrudan ödemeler şekline dönüştürülmesine uygun değildir. Öncelikli olarak, tarımsal altyapı sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Niyet mektubu tarımı bir sektör olarak görmemektedir (DİSK 2000). Önemli yapısal sorunları bulunan bir sektörde işe mevcut sorunları çözmek için politikalar geliştirmek ile başlanması gerekirken; mali kaygılarla hazırlanan Niyet Mektubunda tarım desteğinin kaldırılması taahhüt edilmektedir.

Hükümet birinci Niyet Mektubundan sonra 22 Haziran 2000 tarihinde verilen ikinci niyet mektubu ile daha önceden taahhüt edilenlerin yapıldığını ve bundan sonra tarım politikalarında yeni düzenlemelere gidileceğini taahhüt etmektedir. Söz konusu mektubun 22-24’ncü maddeleri tarım politikalarına ilişkindir.

Bu çerçevede öncelikle devlet bankalarının sağlanan kredi sübvansiyonlarının kaldırıldığı, buğday destekleme fiyatının 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu’nda tarif edilen mekanizmaya uygun olarak artırıldığı (% 27.5), Tarımsal Kooperatif ve Birliklerle ilgili yasanın çıkartıldığı belirtilmektedir. 24’ncü maddede ise, 2000 yılı içinde TEKEL’i reforma tabi tutmak ve tütün destekleme fiyat mekanizmasını kaldırmak için üç yeni kanunun çıkarılacağı belirtilmektedir. Buna göre "ilk kanun; TEKEL’in destek alımı yapan birimini diğer ticari faaliyet gösteren birimlerinden ayıracak ve tütünün satışı için müzayede mekanizmasını hayata geçirecektir. TEKEL’in destekleme alımı yapan birimi satılmayan tütünü aynı kalitedeki ürüne müzayedede verilen en düşük fiyattan en az % 15 daha düşük bir fiyata satın alacaktır. İkinci kanun, alkollü içki üretimindeki tekeli kaldıracak ve böylece özel sektörün piyasaya girmesini sağlayacaktır. Üçüncü kanunla ise, TEKEL’in

içki, tuz ve tütün ürünleri üreten tesislerinin özelleştirilmesi sağlanacaktır. TEKEL'in ticari varlıklarının satışı 2001 yılında başlayacak ve 2002 sonuna kadar tamamlanacaktır". Ve nitekim, 3 Ocak 2002 tarihinde Tütün Yasası kabul edilerek taahhütlerin yerine getirilmekte olduğu gösterilmiştir.

Bunlara ek olarak, Niyet Mektubunda girdi sübvansiyonlarının kademe- li olarak kaldırılması, tarımsal KİT'lerin hızla özelleştirileceği de taahhüt edilmiştir. Ve, hükümetler çoğu konuda gösteremediği kararlılığı bu konularda ne yazıkki göstermektedir.

İlk iki mektuptan sonra, 18 Aralık 2000 tarihli Niyet Mektubu da (üçüncü ve dördüncü gözden geçirme) tamamlanarak IMF'ye sunulmuştur.

Mektupta, içlerinde TMO ve TŞFAŞ'nin de bulunduğu kimi KİT'ler için çeşitli hükümler sevk edilmektedir. Buna göre, "ihtiyatlı ücret politikalarına" ilave olarak yapılacak ek iyileştirme önlemleri şunlardır; (i) şeker pancarı kotalarının 12.5 milyon tondan 11.5 milyon tona düşürülmesi ve şeker pancarı destekleme fiyatının azami % 12 oranında artırılması, (ii) hububat destekleme alımlarının hacminin daha da azaltılması ve TMO tahıl stoklarının daha da düşürülmesi... (Günaydın 2001).

Mektubun "tarım politikaları" başlıklı bölümlerinde yer alan üç madde, aşağıda verilmiştir:

Madde 44: tüm dolaylı destek politikalarından 2002 sonuna kadar kademe- li olarak vazgeçilmesi ve doğrudan gelir desteği (DDG) sisteminin uygulanmasına geçilmesini amaçlayan tarım politikalarının reformunda, program dahilinde şimdiye kadar önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu, tarım politikalarının ekonomik olarak daha etkin hale getirilmesini sağlayacak, bütçeye maliyeti üzerinde daha sıkı bir kontrole ve kaynakların en fakir çiftçilere daha iyi yönlendirilmesine izin verecektir. Tütün destekleme fiyatları 2000 yılında hedeflenen enflasyonla aynı doğrultuda artırılmıştır. Buğday destekleme fiyatı ile dünya fiyatları % 25 artırılmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) Kanunu' nun onaylanmasından sonra, yeniden yapılandırılmalarına hazırlık amacıyla finansal durumlarının incelenmesinde ilerleme kaydedilmiştir. 2000/2001 ürün sezonu için iş planları bütün TSKB için onaylanmış ve 2000 yılı bütçe tahsisatları doğrultusunda kalınmıştır. Son olarak, kredi sübvansiyonları tamamen kaldırılmıştır.

Madde 45: İleriye baktığımızda, 2001 yılında buğday destek alım fiyatları hedeflenen enflasyon seviyesini aşmayacak bir oranda artırılabilecek ve

dünya fiyatları ile arasındaki fark en fazla % 20 olacaktır. 2001 bütçesinde ödenek ayrılmış bulunan doğrudan gelir desteği, ulusal düzeyde yaygınlaştırılacaktır. Ödemeler yılda iki taksitle yapılacaktır. 2001 Temmuz ayına kadar çiftçi kayıtlarının büyük ölçüde tamamlanması beklenmekte olup, kayıtlı çiftçiler için ilk taksit ödemesi 2001'in ikinci yarısında yapılacaktır. Bu reformun Dünya Bankası tarafından Tarım Reformu Yatırım Projesi (ARIP) ile desteklenmesini bekliyoruz.

Madde 46: Dolaylı destek politikalarının kaldırılması devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlanmasındaki payının daha azaltılmasına neden olacaktır. Bu da, bu alanda çalışan KİT'lerin hızla özelleşmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda, TŞFAŞ'nin (Şeker pancarı alım ve işlenmesi ile ilgili KİT) en az altı şeker fabrikasının özelleştirilmelerinin 2001 sonuna kadar tamamlanması amacıyla 20 Aralık 2000'e kadar Özelleştirme İdaresinin portföyüne transfer edilecektir (ön koşul). Geriye kalan şeker fabrikaları, 2002 sonuna kadar özelleştirilmeleri tamamlanmak amacıyla 2001 yılı içinde Özelleştirme İdaresinin portföyüne transfer edilecektir. Şeker piyasasının reformunu sağlayacak olan Şeker Kanunu 15 Şubat 2001'e kadar Parlamento'ya sunulacak ve 15 Mart 2001'e kadar onaylanacaktır. TEKEL'in yeniden yapılandırılması ve tütün sektörünün reformu konusunda;

- TEKEL'i yeniden yapılandıran bir kararname ve TEKEL'in tüm tütün işleme birimlerini Özelleştirme İdaresi portföyüne devrine izin veren Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacaktır.
- 2002 yılı başlarında Parlamento'ya sunulan Alkollü İçkiler Kanunu Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacaktır
- Tütün için destekleme alım politikalarını ortadan kaldıran, tütün alımlarında ihale mekanizmasını oluşturacak Tütün Kanunu 2001 Ocak ayı sonuna kadar çıkarılacaktır.

Bu mektuplardan sonra 30 Ocak 2001 (beşinci gözden geçirme) ve 3 Mayıs 2001 tarihlerinde (altıncı ve yedinci gözden geçirme) yeni niyet mektupları verilmiştir. 3 Mayıs 2001 tarihli mektubun "*ekonomik politikalar bildirgesi*" bölümünde (Madde 10, 21, 32) tarım ile ilgili konular ele alınmıştır. Buna göre;

Madde 10: Ziraat ve Halk Bankalarının yönetimi, politik olarak bağımsız, Hazine'ye rapor veren, bir ortak kurulun oluşturulması ve yeni bir yönetimin atanması (altıncı ve yedinci, gözden geçirmelerin tamamlanması için

koşul) yolu ile güçlendirilecektir. Yönetim Kurulu, ayrıca bu bankaların özelleştirme politikalarını oluşturacaktır.

Madde 21: Özelleştirmenin zamanlaması piyasa koşullarına bağlı olmakla birlikte hedefimiz başarılı özelleştirme politikalarına engel teşkil eden tüm hususları ortadan kaldırarak, piyasa koşulları elverdiğinde en hızlı şekilde harekete geçebilmektir. 2001 yılının kalan kısmında atılacak adımlar; Türk Telekom, TÜPRAŞ (petrol rafinerisi), Türk Hava Yolları (THY), ERDEMİR (çelik), TEKEL (tütün ve alkollü içecekler), ŞEKER (şeker) ve elektrik enerjisi üretimi (TEAŞ) ve elektrik dağıtımı (TEDAŞ) şirketleri de dahil olmak üzere önemli kamu teşebbüslerinin çoğunluk hisselerinin özelleştirilmesi için gerekli hazırlık işlerinin tamamlanmasına odaklanılacaktır...

Şeker piyasasını reforma tabi tutan kanun Nisan ayında kabul edilmiştir. Tütün sektörünü serbestleştiren, tütün için destekleme alımlarını tedricen kaldıran ve TEKEL'in varlıklarının satışına izin veren Tütün Kanunu'nun Meclis'te Mayıs ayı içinde kabul edilmesi beklenmektedir (sekizinci gözden geçirmenin kabulü için koşul). Bu kanunun onaylanmasını müteakiben, 2002 yılı sonuna kadar tamamlanması beklenen TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi, Dünya Bankası'nın kredileri ile desteklenmesini beklediğimiz tarım reformu programının diğer bölümleri ile koordine edilecektir.

Madde 32: KİT'lerin faiz dışı dengesinde önemli bir iyileşme beklenmektedir. KİT'lerin faiz dışı dengesinin 2000 yılında GSMH'nin % 1.5'ine ulaşan bir açıktan 2001 yılında hemen hemen dengeye geleceği tahmin edilmektedir. Bu amaçla, basiretli ücret politikalarının uygulanmasına ek olarak aşağıdaki tedbirler alınacaktır:

iii) Şeker pancarı kotalarının 12.5 milyon tondan 11.5 milyon tona indirilmesi ve şeker pancarı destekleme fiyatının hedeflenen enflasyon oranından fazla arttırılmaması,

iv) Hububat destekleme alım miktarının kısılması ve ihtiyaç fazlası hububat stokunun eritilmesi,

v) Çiftçilere doğrudan gelir desteği uygulanmasının başlatılmasına paralel olarak, destekleme fiyatlarının en fazla hedeflenen enflasyon oranında tutulması (destekleme fiyatındaki artışın hedeflenen enflasyonu geçmeyecek şekilde yapılması kaydıyla, buğday destekleme fiyatının dünya fiyatının en fazla % 20 üzerinde kalacak şekilde Haziran 2001'e kadar düşürülmesi; ithal üzerindeki tarifinin en fazla % 45'e indirilmesi).

Buraya kadar belirtildiği gibi, Türkiye, tarım konusunda dışarıdan kendisine telkinlerle yapması gereken ödevleri yerine getirmekte kararlı davranmakta ve sürekli ödevini ne kadar yerine getirip getiremediğini de her seferinde mektuplarla değerlendirmeye sunmaktadır.

6. Küreselleşmenin Özel Politikası - Özelleştirme Uygulamaları ve Tarım

Türkiye’de temel tarımsal ürünlerin yetiştirilmesini sağlamak, verimliliği artırmak, üreticilere teknik hizmet vermek ve desteklemek amacıyla Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra kamuya ait; TEKEL, TZDK, YEM-SAN, EBK, ÇAY-KUR gibi birçok tesis kurulmuştur. Bu kuruluşlar, ülke tarımının mevcut düzeyine ulaşmasında önemli rol oynamışlardır. Toplum biçimi bakımından özelleştirme, kapitalizmin sanayi-hizmet-tarım ve diğer sektörlerde doğrudan uygulanma egemenliğinin sağlanması olarak belirmektedir. Bunun ile, kâr amacının her türlü ekonomik faaliyetlerde dolaysız benimsenmesi söz konusu olmaktadır. Özelleştirmeyle doğrudan güçlü sermayedarlara büyük kâr ve mülkiyet olanakları sağlanmaktadır. Böylece, üretim araçlarının çoğunluğu özel mülkiyete geçmektedir. Sonuçta, özel tekeller pazarın, toplumun yegane mülkiyetçisi olmaktadır (Gülçubuk 1994).

Tüm dünyada KİT’lerin satışını ifade özelleştirme uygulamaları ülkemize de 1980’ li yıllardan sonra girmiş ve son yıllarda uluslar arası şirketlerin, Dünya Bankası ve IMF’nin telkinleri sonucu yoğunlaşmıştır. Özelleştirme uygulamalarının en yaygını tarım ve gıda sektöründe yapılmaktadır. Özelleştirilen ya da özelleştirme kapsamına alınan KİT’lerin başında da tarım sektöründekiler gelmektedir. Şu ana kadar tarım alanında yapılan özelleştirmeler arasında Et-Balık Kurumu, SEK, TZDK ve Yem Sanayi sayılabilir. Sırada ise, TEKEL, TİGEM, TMO var. Bitkisel ve hayvansal üretimin girdisini sağlayan ve çıktısını değerlendiren bu tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi üretim miktarını azaltmakta, ürünün değerini bulmasını engellemekte, kırdaki yoksulluğu artırarak halkı kente göçe zorlamaktadır. Bunların dışında örneğin; hayvancılığın içinde bulunduğu durum, EBK’nun ve Yem Sanayii’nin özelleştirilmesi ile yakından ilgilidir. Üretici, çayır mezarların kullanılamaz duruma geldiği bir ortamda, ya hayvanına yedireceği yemi ya da bunun parasını bulamamıştır. Kötü koşullarda yetiştirdiği hayvanı satmak konusunda ise piyasanın insafına kalmıştır. EBK’nun boşalttığı alan, özel sektörce doldurulmuş, özel sektörün bu konudaki faaliyetleri ise üreticiyi arka plana itmiştir.

SEK'in özelleştirilmesi de benzer sonuçlar vermiştir. Süt üretiminin girdilerindeki inanılmaz artışlara karşın, Türkiye'de süt fiyatları yıllardır değişmemektedir. Bunun nedeni ise, üretici sütünü çok düşük fiyatlardan kaymakamların başkanlığını yaptığı ve süt toplayıcısı olarak çalışan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri'ne satmaktadır. Sütün ucuz olmasının nedeni, son yıllarda süt pazarının hızla yerli ve/veya çokuluslu büyük şirketlerin eline geçmesidir. Hiçbir fabrika bir diğer fabrikanın girdiği süt toplama ihalesine girmemekte, rekabet kurallarına aykırı bir şekilde ve anlaşmalı olarak belirlenen fiyatlar bazen izleyen ihalelerde düşmekte, süreçten büyük şirketler rant sağlarken üreticinin perişanlığı her geçen gün artmaktadır. Ne yazıkki, TEKEL, TMO özelleştirildiğinde de olacağı budur (DİSK 2000).

7. Öz - Değerlendirme

- İzlenen tarım politikaları sonucunda Türkiye kendine yeter bir ülke konumunu yitirmektedir.
- Türkiye tarımda dış alımcı bir ülke konumuna girmektedir.
- Nüfusumuzun önemli bir bölümü yeterli ve dengeli beslenememektedir.
- Tarım politikaları içsel değil dışsal faktörler tarafından biçimlendirilmektedir.
- Kırsal alanda gelir giderek azalmaktadır.
- Tarım piyasaları uluslar arası tekellerin eline geçmektedir.

Ve sonsöz olarak, nüfusumuzun önemli bir bölümü halen tarımla uğraşmaktadır. Bu nüfus, giderek daha az para kazanmaktadır. Gerileyen ve gitgide ekonomi sahnesinden silinme sürecine giren bir tarımımız var. Devlet, tarımı geliştirmek, pazarla rekabet edebilir hale getirmek, üretimi ve katma değeri artırmak yerine kolay olanı yani mevcudu elden çıkarmayı tercih ediyor. Eğer, koşullar uygun, ortam yaratılmış, sosyal devlet ilkesi göz ardı edilmemiş, toplum çıkarları ön planda tutulmuş ise özelleştirme tamam denilebilir. Fakat, ülkemizde önce işlevsizleştirme, etkisizleştirme, hantallaştırma, borçlandırma, zararlandırma süreci yaşanıyor ve sonra da özelleştirmeye – uzlaşa sağlanmadan - gidiliyor. Bu ise, dışarıya bağımlı bir tarımı, gıda güvenliği azalan bir süreci, işsiz-yoksullaşan bir nüfus kitlesini beraberinde getiriyor.

Kaynaklar

BAŞBAKANLIK-DPT., 2000. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005.** s. 131-136, Ankara

DİSK., 2000. **Tarım Raporu.** DİSK Araştırma Dairesi, s. 7-14, Ankara.

GÜLÇUBUK, B., 1994. "**Tarımda Özelleştirmenin Sosyal Boyutu ve Kırsal Sanayi**". TZOB-Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı: 112, s. 26-28, Ankara.

GÜNAYDIN, G., **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı.** TMMOB-ZMO Yayınları, Tarım Politikaları Yayın Dizisi No: 3, s. 20-27, Ankara.

İKV., 2000. **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri (İlk Dört Yılın Ekonometrik Analizi)** İKV Yayınları, No: 159, s. 6, İstanbul.

SET-BİR., 1997. **AB ve GATT Karşısında Türk Gıda Sektörü.** SET-BİR Yayınları, s. 12-15, 48, İstanbul.

TÜRK-İŞ., 1999. **KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler.** Türk-İş Yayını, Ankara.